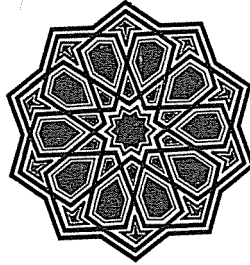


ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XLI



EMEVİLER DÖNEMİNDE BİR İKTİDAR MÜCADELESİ ÖRNEĞİ: ABDULLAH B. ZÜBEYR (622-692)

Prof. Dr. İrfan AYCAN

Biyografi:

Abdullah b. Zübeyr Medine'de doğdu. Babası, Zübeyr b. Avvâm, anesi Esmâ binti Ebî Bekir'dir. Abdullah, Medine'de hicretten sonra muhacirler arasında doğan ilk çocuktur. Bazı bilgiler onun hicret senesinde doğduğunu belirtirken¹ bazıları da hicretten yirmi ay veya iki yıl sonra dünyaya geldiğine işaret eder². Ama bizzat kendisinin ve İbn-i Abbas'ın verdiği bilgiler birinci görüşü doğrular niteliktedir³.

Medine'ye hicret ettikleri vakit, müslümanlar arasında Yahudilerin kendilerine sihir yaptıkları, dolayısıyla çocuklarının olmayacağı görüşü yayılmıştı; Abdullah'ın doğumu ile Medine günlerce bu görüşün ve iddianın yanlışlığının ortaya çıkmasının sevincini yaşadı⁴. Annesi Esmâ onu Hz. Peygamber (S.A.V.)'e getirmişti. Resulullah (S.A.V.), onu kucağına aldı, dua etti, sevdi ve adını Abdullah koydu⁵.

1. Halife b. Hayyat, Tarih (Thk. Ekrem Habail el-Ömerî, I-II, Dmaşk 1967) I, 24; İbn Kuteybe, el-Meârif (Thk. Servet Ukkâş, Kahire, 1960) 99; Taberî, Tarih (Thk. M. de Goeje, I-XV, Leiden 1879-1965) I, 1253; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, (I-V, Kahire, 1280) III, 161; Zehebî, Tarihü'l-İslâm (I-IV, Kahire, 1947-49) III, 167; Nübelâ (Thk. Şuayb el-Arnâvut, I-XXV, Beyrut 1981-?) III, 363; Kütübî, Fevâtü'l-Vefâyât, (I-II, Mısır, 1951), I, 446.

2. Belâzurî, Ensâbü'l-Eşrâf (Thk. Muhammed Hamidullah, I, Kısım Mısır, 1959) I, 272; Taberî, I, 1263; Kütübî, I, 446; İbn Hacer, Tehzibü't-Tezhib, (I-XII, Beyrut 1968); V, 213.

3. Mus'ab ez-Zübeyrî, Nesebu Kureys, (Mısır 1951), 237; Taberî, I, 2480.

4. Buhârî, Sahih, (I-VIII, İstanbul 1981), VI, 216; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, III, 162; Zehebî, Tarih, III, 167-168; Nübelâ, III, 365; Kütübî, I, 446; İbn Kesir, el Bidâye ve'n-Nihaye, (I-XIV, Beyrut?) VIII, 333.

5. Müslim, Sahih, (I-III, İstanbul 1981); II, 1691; İsfahanî, Hilyetü'l-Evliya; I, 333; İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, (I-IV, Haydarabad, 1355-1356); I, 322; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, III, 161; İbn Kesir, el-Bidâye, VIII, 333; İbn Hacer, el-İsâbe, (I-IV, Mısır, 1910); II, 309.

Hicretin beşinci yılında meydana gelen Hendek savaşında babası Zübeyr b. Avvam onu savaş alanına getirmişti. Muhaddisler Abdullah'ın, bu savaşta babası ile Hz. Peygamber'in arasında geçen konuşma olayını nakletmesini küçüklerin rivayetlerinin de kabul edilebileceğine delil sayarlar⁶.

Hız. Peygamber (S.A.V.) vefat ettiğinde Abdullahın dokuz yaşlarında olduğu anlatılır⁷. Babası Zübeyr b. Avvam, onun kendisi gibi iyi bir savaşçı olarak yetişmesine önem verir. Hicrî 13/634'te yapılan Yermuk Savaşına onun bir yardımcı nezaretinde atlı olarak katılması⁸ ve bundan sonraki bütün savaşlarda yer alması bu görüşü güçlendirir. Bu sebeple kendisine "Kureyş'in Atlısı" ünvanı verilmiştir⁹.

Abdullah'ın, dedesi Hz. Ebû Bekir'e çok benzediği belirtilir¹⁰. Öte yandan Ümmü'l-mü'minîn Hz. Aişe, Resulullah ve babası Hz. Ebû Bekir'den sonra en çok sevdiği kimsenin yeğeni Abdullah olduğunu anlatır¹¹. Aralarındaki bu sevgi ve yakınlık müslümanlar arasında meydana gelen Cemel olayı gibi hadiselerde dahi teyzesinin veya kendisinin tavırlarına yansımış, birlikte hareket etmelerine sebep olmuştur. 58/677 yılında vefat eden Hz. Aişe, defnedilirken, onun na'şını mezara indirenler yeğenleri Abdullah ve Urve b. Zübeyr idi.¹²

Abdullah, Hz. Âişe'den ilim tahsil edenler arasında Medine'de şahsiyeti temayüz etmiş önemli kişilerden biri olmuştur. Hz. Peygamber'den, babası Zübeyr'den, annesi Esmâ binti Ebî Bekir'den, teyzesi Hz. Âişe'den dedesi Hz. Ebû Bekir'den, Hz. Ömer'den, Hz. Osman'dan, Hz. Ali'den, Süfyan b. Ebî Züheyr'den ve daha başkalarından hadis nakletmiştir¹³. Kendisinden de çocukları Abbâd, Amir, Ümmü Amr, kardeşi Urve, Urve'nin oğulları Muhammed, Hişam ve Abdullah ile kendi torunları Mus'ab b. Sabit b. Abdullah, Yahya b. Abbâd b. Abdullah, Münzir b. Zübeyr'in kızı Fatıma ve Ubeydetü's-Selmanî, Tavus, Ata b. Ebî Rebah, İbn Ebî Müleyke, Amr b. Dînâr, Sabit el-Bennanî, Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî, Ebu İshak es-Sebîî, Vehb b. Keysan, Safd b. Mînâ, eş-Şa'bî, Semmâk b. Harb ve daha bir çok kimse rivayetlerde bulunmuşlardır¹⁴.

6. Buharî, Sahih, IV, 211; Hanbel, Müsned, I, 166.

7. Bkz. İbn Hacer, el-İsâbe, II, 310; Tehzîb, V, 214.

8. Buharî, Sahih, V, 8; Zehebî, Nübelâ, III, 365.

9. Zehebî, Tarih, III, 167; Nübelâ, III, 364; Kütübî, I, 446.

10. Bkz. Belâzûrî, Ensâb, V. Kısım (S.D.F. Goitein, Jerusalem 1936) V, 202.

11. Zehebî, Tarih, III, 170; Nübelâ, III, 371.

12. İbn Sad, Tabakât (I-VIII, Beyrut, 1957-1960) VIII, 77; Belâzûrî Ensâb, I, 421.

13. İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, III, 162; Zehebî, Tarih, III, 167; Nübelâ, III, 364; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 309; Tehzîb, V, 213.

14. İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, III, 162; Zehebî, Tarih, III, 167; Nübelâ, II, 364; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 309; Tehzîb, V, 213.

Abdullah'ın ibadete çok düşkün bir kimse olduğu, geceleri namaz kıldığı, gündüzleri de oruç tuttuğu anlatılır¹⁵. Kaynaklardaki anlatım biraz mübalağalı olsa bile onun çok ibadet yaptığı, bu yüzden alnında secde izi oluştuğu¹⁶ ve "Mescid Güvercini" diye isimlendirildiği görmezden gelinemeyecek bir husustur. Hatta akranı durumundaki Abdullah b. Abbas, onun bu dindar kişiliğinden gıpta ile bahseder¹⁷. Oysa aynı Abdullah b. Abbas, Abdullah'ın hoşça gitmeyen bir hasleti olan cimriliği sebebiyle de kendisini eleştirmiş ve bir çok kez Hz. Peygamber'in "Komşusu açken geceleyen mü'min değildir." mealindeki sözünü hatırlatmıştır¹⁸. Bazı rivayetlerde de Abdullah'ın dünya işine bakıldığında ahireti istemeyen, dünyayı seven, ibadet ve taatına bakıldığında da dünyaya önem vermeyen bir kimse gibi görüldüğü belirtilir¹⁹.

Abdullah'ın fiziki görüntüsü hakkındaki kısıtlı bilgiler ise, onun çok seyrek sakallı ve köse olduğu, boza bakan bir ten rengine sahip bulunduğu şeklindedir²⁰. Giyim, kuşam ve davranış olarak Hz. Ömer'e benzetilir. Emevîler döneminde Hicaz ve Irak'ta kendini ilan etmesinden sonra kendisi, izarını çemremesi ve kırbaç taşıması yönüyle halife Ömer'e benzetilmiş, hatta onu eleştiren Ebu Hürr adında bir şahıs, müslümanların içinde bulunduğu durumu izah için "Ömer'in sıfretinden, kırbaç ve izar'dan başka birşey göremiyoruz" demiştir²¹.

Abdullah b. Zübeyr'in eş ve çocukları:

Abdullah b. Zübeyr'in tesbit edebildiğimiz kadarıyla hayatı boyunca sekiz eşi olmuştur. Eş ve çocuklarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki şekildedir:

1- Ümmü'l-Hasen binti Hüseyin b. Ali²²

2- Âişe binti Osman b. Affan

– Bekr

3- Kahtama binti Manzûr

– Hamza

15. Bkz. Zübeyr b. Bekkâr, Cemheretü Nesebi Kureyş ve Ahbaruha (Thk. Mahmut Muhammed Şakir, Kahire, 1381) 264-265; Belâzurî, Ensâb, V, 195; İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, I, 322-324.

16. Zehebî, Tarih, III, 174; Kütübî, I, 447.

17. Bkz. Zehebî, Tarih, III, 169, 368; Nübelâ, II, 367.

18. Zehebî, Tarih, III, 171-172; Nübelâ, III, 374-375; Kütübî, I, 448.

19. Bkz. Zehebî, Tarih, III, 171.

20. Belâzurî, Ensâb, V, 202; Şarânî, et-Tabakatü'l-Kübrâ (Trc. Abdülkadir Akçiçek I, İstanbul 1968) I, 88.

21. Belâzurî, Ensâb, V, 185.

22. Halife b. Hayyat, I, 136; Zübeyr b. Bekkâr, 32-39; İbn Kuteybe, el-Mearif, 99; Belâzurî, Ensâb, V, 190, 375.

- Hubeyb
- Zübeyr
- Münzir
- Sabit
- Abbad
- 4- Ümmü Hişam binti Manzûr
 - Urve
- 5- Rayta binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm
 - Abdurrahman veya Ebu Bekr
- 6- Hanteme binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm
 - Musa
 - Âmir
- 7- Ümmü Ferve binti Ebî Kuhâfe²³
- 8- Ümmü Veled
 - Abdullah

Abdullah b. Zübeyr'in yukarıdaki erkek çocuklarından başka birçok kız çocuğu da vardır. Kaynaklarda yer almadığı için isimlerini ve tam olarak sayılarını bilmiyoruz. Abdullah, kızlarını genelde kardeşlerinin çocuklarıyla evlendirmiştir. Oğulları arasında Âmir ile Abdullah'ın kendisine çok benzediği belirtilir²⁴. Abdullah'ın oğlu Sâbit'in torunlarından Zübeyr, Abbasiler döneminde Harun Reşid'in Medine ve Yemen valiliğini yapmıştır²⁵. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Abdullah b. Zübeyr, hem Hz. Osman'ın, hem de Hüseyin b. Ali'nin kızlarıyla evli olup, onlarla akrabalık bağlarına sahiptir.

Abdullah b. Zübeyr, daha küçük yaşlardan itibaren -meselâ 13/634'te Yermuk savaşında olduğu gibi- İslâm ordusuyla birlikte savaşlara katılmış ve bu konuda tecrübe edinmiştir. Özellikle Hz. Osman zamanında (644-656) Kuzey Afrika'da gerçekleştirilen fetih hareketlerine katılan Abdullah, bu bölgede önemli başarılar kazanmıştır. 27/647'de yapılan²⁶ İfrıkaya savaşıyla Trablus'tan Tanca'ya kadar uzanan toprakların büyük kısmı günlerce süren savaşlardan sonra ele geçirilmiş, bunun üzerine yardımcı kuvvetlerle gelen Abdullah b. Zübeyr, vali ve komutan olan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh tarafından halifeye fetih müjdecisi olarak gönderilmişti. Medine'de Kuzey Afrika'nın fethinin müjdesini alan Hz. Osman

23. Ibn Dureyd, el-İştikak (Thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire, 1958), 283.

24. Bkz. Zübeyr b. Bekkâr, 35.

25. İbn Kuteybe, el-Meârif, 99.

26. Mus'ab ez-Zübeyri, 237; Halife b. Hayyat, I, 134.

çok sevinmiş, hatta bu mutlu haberi veren Abdullah'ı kızı Âişe ile evlendirmiştir²⁷.

Abdullah, Medine'ye bu dönüşünden sonra muhtemelen tekrar Mısır'a gitmemiş, 30/650 yılında Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Horasan bölgesinde yaptığı seferlere katılmıştır²⁸. Halife Hz. Osman tarafından 33/653 yılında Kur'ân'ı Kerim'in kıraat tarzı ve tertibi konusundaki ihtilafları ortadan kaldırmak amacıyla oluşturduğu komisyonda görevlendirilmesine belki de, onun Mısır ve Horasan bölgesinde elde ettiği gözlemler sebep olmuştur²⁹.

Abdullah, 35/656 yılında halife Hz. Osman aleyhine patlak veren olaylarda, aynı zamanda kayınpederi olan Hz. Osman'ın yanında yer almış, onun ve evinin yakın korumasını üstlenmiştir³⁰. Çeşitli şehirlerden gelerek yönetim karşısı eylemlerde bulunanların hal ve hareketleri taşkınlık boyutlarına ulaşınca Abdullah, Halife'yi onlarla savaşmaya, onlara karşı daha sert tedbirler almaya zorladı, ama başaramadı³¹.

H. 35 yılında halifenin katlinden sonra Abdullah da, babası Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah ve Emevî ailesinden bir grupla birlikte, Hz. Osman'ın kanını talep için Medine'yi terk ederek teyzesi Âişe binti Ebî Bekir'in yanına Mekke'ye gitmiştir. Gerçi çok ani şartların biraraya getirdiği bu insanlar arasında tam bir fikir birliği olduğu söylenemez. Çünkü Hz. Osman'ın kanını talep eden bu grup Basra'ya geldiklerinde kimin namaz kıldıracağı hususunda dahi anlaşmazlığa düşmüş, Abdullah ile Talha b. Ubeydullah'ın oğlu Muhammed arasında bir rekabet hasil olmuştur. Böyle bir görevin babalarının lehine kullanılacağı endişesi anlaşmazlığın temel nedeni idi. Sonra bizzat Hz. Âişe yeğeni Abdullah b. Zübeyr'i bu göreve tayin etti³².

Hz. Ali'yi halife olarak tanımayı kabul etmeyen, katledilmiş halifenin kanını talep eden bu grup Basra şehri ele geçirmişti. Hz. Ali adına şehirde valilik yapan Sehl b. Huneyf, bu gruba karşı direnmek istedi ama başaramadı. Abdullah b. Zübeyr ve bir grup asker Basra'nın hazinesini ele geçirmeye muvaffak oldu³³. Çok hızlı gelişen bu olaylar müslümanların tarihine damga vuracak pekçok hadisenin habercisi gibiydi. Kâtilerin

27. Halife b. Hayyat, I, 136; Cahız, el-Beyan ve'l Tebyîn, (Thk. Abdullah Muhammed Harun, I-IV, Beyrut 1948), I, 406.

28. Halife b. Hayyat, I, 140; Taberî, I, 2836, 2638.

29. Buharî, Sahih, IV, 156; Zehebî, Nübelâ, III, 370.

30. Halife b. Hayyat, I, 151; Taberî, I, 3014.

31. Ibn Sad, Tabakât, III, 70.

32. Ibn Sad, Tabakât, V, 54; Taberî, I, 3105, 3135; Mes'udî, Murucü'z-Zeheb (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Mısır, 1964) II, 367.

33. Belâzurî, Futuhu'l-Buldân (Kahire 1932) 269; Mes'udî, II, 367.

yakalanıp cezalandırılması gibi bir taleple ortaya çıkarak, halifeyi tanıma-maya ve onunla mücadeleye, hatta onu iktidardan indirmek için faaliyet içine girmeye kadar uzanmıştı. Hatta olayların nerede başlayıp nerede biteceği kestirilemez olmuştu.

Bazı kaynaklar, Abdullah b. Zübeyr'in, teyzesi Hz. Âişe'nin böyle bir oluşum içinde fiilen bulunmasını benimsemediğini belirtirse de³⁴, 36/656 yılında bildiğimiz meşhur Cemel vakasının meydana geldiği sırada O, babası Zübeyr b. Avvâm dahil savaşı terkedip gidecek pekçok kişiye mani olmaya çalışmış, onları iki tarafı karşı karşıya getirip sonra da yüzüstü bırakmakla eleştirmiştir³⁵. Onun bu davranışından hem babası Zübeyr b. Avvâm'a Hz. Ali'ye karşı oluşturulan muhalefet cephesindeki rolünü hatırlatmış, hem de babasından başlatmış olduğu bir hareketi sonuçlandırmasını istemiş olduğu çıkarılabilir.

Abdullah, Cemel savaşında ağır bir şekilde yaralanmıştır. Hz. Âişe'nin korumalarının çoğunun telef olması üzerine Abdullah, teyzesi Hz. Âişe'nin devesinin yularını tutmuş, bu arada Hz. Ali taraftarı Eşter en-Nehaî'nin saldırısına uğramıştır³⁶. Başından ağır yaralanan Abdullah, Ezd kabilesinden birisinin evine sığınmış ve Hz. Âişe'ye haber göndererek yerini bildirmiştir. Hz. Âişe, Hz. Ali taraftarı olan kardeşi Muhammed'i de alarak Abdullah'ın bulunduğu eve gelerek onu ziyaret etmiştir. Abdullah dayısı Muhammed'in gelişinden pek memnun olmamıştır³⁷.

Abdullah b. Zübeyr, özellikle Cemel'de babası Zübeyr b. Avvâm'ın öldürülmesi üzerine iç politik hadiselerde daha da ön plana çıkmış ve gelişmeleri yakından izlemiştir. 37/657 yılında gerçekleştirilen Tahkim hadisesine o bir gözlemci sıfatıyla katılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Abdullah bu konferansta tarafsız bir konumdadır. Bir ara hakemlerin Hz. Ali ve Muaviye dışında üçüncü bir şahsın işbaşına getirilmesi fikrini ortaya atarak, Abdullah b. Ömer'in halife yapılması söz konusu edilince bu görüşün Abdullah b. Zübeyr tarafından da hararetle desteklendiği anlaşılmaktadır. Hatta Abdullah b. Ömer'e ne yapıp edip, bütün fırsatları değerlendirerek bu görüşe karşı çıkabilecek Amr b. el-As'ın razı edilmesini söyler. Ancak Abdullah b. Ömer kişiliği gereği herhangi bir girişimde ve vaatte bulunmaz. Sadece Amr'a, *"Araplar mızraklar ile birbirine girdikten ve kılıçlarla vuruştuktan sonra barış hususunda sana güvendiler, Allah'tan kork, tekrar onları fıtneye döndürme"* der³⁸.

34. Bkz. Taberî, I, 3200.

35. Taberî, I, 3177; Mes'udî, II, 372.

36. Taberî, I, 3186, 3199, 3207, 3213; Mes'udî, II, 377; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 128.

37. Taberî, I, 3221.

38. Taberî, I, 3356.

Netice olarak özellikle kayınpederi Hz. Osman'ın katlinden sonra Abdullah b. Zübeyr, aktif dahilî siyasetin içinde yer almış ve toplum içinde kendisine bir yer edinmeye çalışmıştır. Babasının gerçekleştiremediği düşünceleri o gerçekleştirmek amacına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

Emeviler Döneminde Abdullah b. Zübeyr:

41/661 yılında Muaviye b. Ebî Süfyan'ın iktidarı ele alıp Emevî hanedanlığını başlatmasından sonra ilk işi, ülke içindeki huzursuzluğu bertaraf etmeye çalışmak oldu. Öncelikle Haricîlerle, daha sonra da Hz. Ali taraftarlarıyla mücadele etti. Fakat Abdullah b. Zübeyr gibi yönetimi desteklemeyen üçüncü grubun faaliyetleri konusu biraz meçhulümüzdür. Meselâ Muaviye'nin Abdullah'a "*Merhaba ey Resulullah'ın halasının oğlu ve Resulullah'ın havarisinin oğlu*" diyerek iltifat etmesi ve kendilerine önemli bir miktarda para desteğinde bulunması³⁹ onların düşündüklerini açıktan açığa seslendirmelerine engel olmuştur. Hatta onlar Muaviye'nin dış düşmana karşı tertiplendiği askeri seferlere katılmışlardır. 49/669 da İstanbul seferine katılanlar arasında Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas ve diğerleri vardır⁴⁰. Dolayısı ile Abdullah b. Zübeyr gibi kimseler yönetimle ilgili talep ve düşüncelerini yüreklerinde saklı tutsalar da, beis görmedikleri ortamlarda açıklasalar da⁴¹ Muaviye'nin usta yönetimi sayesinde herhangi bir hareket yapmaya meydan bulamıyorlardı.

Bu durum, ya da Muaviye'nin bu kimselerle ilgili politikasının temel sebepleri 50/670'li yıllara gelindiğinde daha da iyi anlaşılmaya başlandı. Çünkü kurnaz politikacı Muaviye, vefatından sonra ortaya çıkabilecek muhtemel karşılıkları hayatta ve kudretli iken çözümlenmek niyetinde idi. Bunun için kendisinden sonra iş başına geçecek oğlu Yezid'e biat alma yoluna gitti. Bu işi gerekli kılacak bir çok sebep ortada idi. Her ne kadar Yezid'e biat alınması fikrinin Muğire b. Şûbe'nin⁴² teşvikiyle doğduğu söylenirse de, Muaviye'nin bu şekilde düşünmediği de söylenemez. Çünkü Muaviye, durumlarından şüphelendiği bazı kimselerin hal ve hareketlerini, faaliyetlerini sürekli takip ediyor, onları bu işe ikna etmenin yollarını arıyordu. Hicaz'dan gelen Malik b. Hubeyre'ye Hicazlıların ve özellikle Abdullah b. Zübeyr'in faaliyetleri hakkında soru sorması, onunla ilgili olarak sarfettiği "*o bir kişiyi on'a çıkarır, ehli olmadığı işlere te-*

39. Zehebî, Tarih, III, 168; Nübelâ, III, 367.

40. Taberî, II, 176; İbn Hallikan, Vefeyâtü'l-Ayân (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-III, Kahire 1948) II, 421; Zehebî, Nübelâ, IV, 431.

41. el-İsfahânî, II, 176; İbn Hallikan, Vefeyâtü'l-Ayân (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-III, Kahire 1948) II, 421; Zehebî, Nübelâ, IV, 431.

42. Taberî, III, 173.

şebbüs eder"⁴³ anlamındaki sözleri çok ilginç olsa gerek. Bu bilgilere göre Abdullah b. Zübeyr boş durmuyor, bir muhalif davranış profili çiziyordu.

Yezid b. Muaviye'ye biat konusu umuma arzedildiği zaman Abdullah b. Zübeyr de bazıları gibi tepki gösteriyor ve "*dini ifsad eden, masiyet işleyen*"⁴⁴ birine itaat edilemeyeceğini belirtiyordu. Bu, yönetimle Abdullah b. Zübeyr ve onun gibi düşünenler arasında sertleşmeye giden yolun başlangıcı gibiydi. Çünkü Muaviye böyle düşünenleri usulünce hizaya getirmek, terbiye etmek ve gözdağı vermek amacıyla 1000 kadar suvariyle Medine'ye doğru yola çıktı. Muaviye Medine'ye geldiğinde bu görüşe itiraza yeltenenlerin Mekke'ye gittiklerini gördü. Ama Medinelilere "*Yezid'den başka devlet başkanlığına layık kim var?*" diyerek bu konudaki net tavrını ortaya koydu. Sonra da Mekke'ye geçerek Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Hüseyin b. Ali, Abdurrahman b. Ebî Bekir gibi önde gelen muhalif kimselerle görüştü. Abdullah b. Zübeyr'i; elebaşılık yapmak, diğerlerini fikirlerinde yanıltmakla suçladı. 51/671. yıl hadiseleri içinde anlatılan bu hadiselerde Abdullah'ın, "*Biat ettikten sonra hanginize tabi olacağız? Başkanlıktan bıktıysan oğluna biat et, biz de seninle biat edelim*"⁴⁵ diyerek bir direnme içinde olduğu, bu işin şimdiden belirlenmesine karşı çıktığı görülür. Hatta eldeki bilgilere göre bundan sonra yapılan birkaç görüşmede Abdullah'ın Muaviye'yi bu işten vazgeçirmeye çalıştığını, Yezid'in bu işe layık olmadığını, toplumda bu işe ondan daha ehil kimselerin bulunduğunu anlatmaya çalıştığını görmekteyiz. Bu görüşe karşılık Muaviye de ona "*Sanki sen kendini istiyorsun.*" diyerek karşılık vermiştir⁴⁶.

Muaviye b. Ebî Süfyan, 56/676 yılında oğlu Yezid'e biat etmeyenlerle yeniden temasa geçti. Abdullah'a beş kişinin dışında herkesin biat ettiğini, onun biat etmeyenlere önderlik yaptığını söyleyerek suçlamalarda bulundu⁴⁷. Neticede o uzun çabalara rağmen bu girişiminde başarılı olamamıştı. Hatta 50'li yıllarda toplumda siyasi atmosferde tam bir sukunet ortamı mevcut iken, kendi eliyle siyasi muhaliflerini uyandırması, Muaviye'nin siyasî dehası adına bir yanıltı. Çünkü Muaviye'nin kendisinin başaramadığı bir işi oğlu Yezid'e vasiyet ederek, ona bırakması sonradan görüleceği üzere ardı arkası kesilmeyecek kanlı olaylara, fikrî ihtilaflara sebep olacaktı. 60/680 yılında Muaviye b. Ebî Süfyan hastalandığı zaman oğlu Yezid'i çağırarak biat alamadığı kişiler hakkında ikazlarda bulundu, onlar hakkında bilgiler verdi, onlara nasıl davranması gerektiği hususunda işaretlerde bulundu. Yezid'in dikkatini Abdullah b. Zübeyr üzerine çe-

43. Belâzurî, Ensâb, I/4, 16.

44. Yakubî, Tarih, (I-III, Necef 1358) II, 203.

45. Halife b. Hayyat, I, 199-200; el-İsfahani, I, 330-331.

46. Cahız, I, 301, IV, 91.

47. Taberî, II, 176.

kerck "... o bir entrikacıdır, doğru durursa ne âlâ, doğru durmazsa onu parça parça et..."⁴⁸ diyerek bu dünyadan ayrıldı.

Yezid b. Muaviye ve Abdullah b. Zübeyr:

Yezid, babası Muaviye'nin vefatının akabinde hemen onun vasiyeti-ni işleme koydu. O sırada Medine valisi olan Velid b. Utbe'ye bir elçi göndererek Abdullah b. Zübeyr ve Hüseyin b. Ali'den kendi adına biat al-masını istedi. Daha Muaviye'nin ölümü halka açıklanmamıştı. Bu ikili herşeyden habersiz bir vaziyetteyken Vali'nin böyle bir talebi karşısında "... *hele bir sabahlayalım, insanlar toplansın, biz de onlardan oluruz*" diyerek durumu değerlendirmek için zaman kazanmak istediler. Valinin yanında bulunan Mervan'ın "*onlar şimdi yanından çıkarlarsa bir daha göremezsin*"⁴⁹ demesi biat alınacak kişilerle bir münakaşanın başlamasına sebep olmuştur. Araya giren vali hem ortalığı yatıştırmış⁵⁰, hem de Mer-van'ın onlara kötü davranma talebini kaale almamıştır⁵¹.

Bunun üzerine, Abdullah b. Zübeyr ve diğer önemli muhalif Hüseyin b. Ali birbirlerinden ayrı bir şekilde Medine'yi terkederek Mekke'ye gitti-ler. Tıpkı yaklaşık 15 yıl önce Abdullah'ın babası Zübeyr b. Avvam'ın yaptığı gibi, muhalefet merkezi olarak Mekke'yi seçtiler. Belki bu iki ki-şinin Emevîlere karşı olmada ortak bir paydaları vardı, ama Mekke'de durum biraz farklılaşmaya başladı. Yezid'e biat etmediklerini ve etmeye-ceklerini Mekke'ye kaçarak ilan eden Abdullah ve Hüseyin'in istikbale yönelik talepleri çatışyordu. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in torunu dururken Abdullah b. Zübeyr'in nüfuz sahibi ve halife adayı olması düşünülemezdi. Üstelik, Hüseyin b. Ali, Abdullah'tan başka yönleriyle de ağır basıyor-du⁵².

Abdullah b. Zübeyr, Yezid'i tanımama ve onu iktidardan indirme ko-nusunda fevkalâde kararlı idi. "*Biz muhacirlerin oğullarıyız, bu işe Emevîlerden daha lâyıkız*" diyerek çok açık bir şekilde Mekke'de bulun-malarının sebebini açıklıyordu ve Hüseyin b. Ali'ye ne yapacağını soru-yordu. Hüseyin b. Ali, Muaviye'nin ölüm haberinin Kufe'de duyulmasın-dan sonra Kufelilerin kendisine mektup yazarak davette bulduklarını, dolayısıyla Kufe'ye gideceğini bildirdi⁵³. Bu durum belki de Abdullah b. Zübeyr'in arayıp da bulamadığı bir fırsattı. Hakikaten Hüseyin b. Ali var-ken kendisinin bir güç odağı olamayacağı açıktı. İşte bu sebeple Abdullah b. Zübeyr, Hüseyin b. Ali'ye "*Benim de orada taraftarlarım olsa ben de*

48. Cahız, II, 131; Belâzurî, I/4, 100, 144, 145; Taberî, II, 197.

49. Mus'ab ez Zübeyrî, 133; Halife b. Hayyat, I, 222; Yakubî, II, 215.

50. Musab ez-Zübeyrî, 133.

51. Halife b. Hayyat, I, 222; Yakubî, II, 215.

52. Belâzurî, Ensâb, I/4, 301; Taberî II, 233.

53. Belâzurî, Ensâb, I/4, 301; Yakubî, II, 215; Taberî II, 233, 274.

*giderim" veya "Baban ya da kendi taraftarlarından seni ne men ediyor? Vallahi bunlar benim için olsaydı derhal onlara giderdim."*⁵⁴. dediği ve onu Mekke'den çıkmaya teşvik ettiği belirtilir. Görüldüğü üzere, bu hareket tamamen onu Mekke'den çıkarmaya ve kendi konumunu güçlendirmeye yöneliktir.

Gerçi kaynaklarda yukarıdaki durumun tam tersine Abdullah b. Zübeyr'in, Hüseyin b. Ali'nin Mekke'yi terkedip Irak'a gitmesine mani olmaya çalıştığı, Iraklıların yar olmayacağını anlattığı şeklinde bazı bilgiler varsa da, bunlar tamamen devrin siyasi olaylarının etkisi altındaki rivayetlerden başka birşey değildir. Hüseyin b. Ali'nin Irak'a çıkışını engellemeye çalışanlar elbette olmuştur. Ancak onlar, başta İbn Abbas olmak üzere genelde aile efradından kimselerdi. Hz. Hüseyin bu konuda kararlıydı. O kendisini yoldan vazgeçirmeye çalışanların da Irak'a gitmeye teşvik edenlerin de niyetlerini sezebiliyordu. Hatta o bu konuda "*Abdullah b. Zübeyr'e dünyada benim Hicaz'dan Irak'a gitmemden daha sevimli bir şey verilmedi*". diyerek Abdullah'ın iç dünyasını dile getirmiş, "*Hilafet meselesinde benim yanımda onun bir şansı yoktur, insanlar ben varken ona meyletmezler.*"⁵⁵ diyerek de toplum üzerindeki etki ve gücünü belirtmiştir. Fakat hiçbir çaba Hüseyin b. Ali'nin Mekke'den çıkışını engellememiştir. Onun Mekke'den ayrılmasından sonra İbn Abbas'ın, "*Gözün aydın ey İbn Zübeyr!*"⁵⁶ dediği belirtilir.

Husûmet Odağı:

Yezid, biat alma hususundaki başarısızlığı nedeniyle Medine valisi Velid b. Utbe'yi görevden alarak, yerine Amr b. Said el-Eşdak'ı tayin etti⁵⁷. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in yakalanması ve zincire vurulması için bir birlik oluşturuldu. Herşeye rağmen Abdullah, onlara teslim olmadı⁵⁸. Yezid bu sefer Amr b. Said'e Abdullah b. Zübeyr'in üzerine bir ordu göndermesini emretti. Vali, bu iş için o sırada polis teşkilatının başında bulunan ve kardeşi Abdullah b. Zübeyr'e sebebini bilemediğimiz bir şekilde düşmanlığı ile bilinen Amr b. Zübeyr'i tayin etti⁵⁹.

Mekke'ye gelen Amr'ın ordusu Zî Tuva denilen mevkiye kondu. Abdullah b. Zübeyr ise bu orduya karşı Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ve

54. Halife b. Hayyat, Tarih, I, 223-224; Belâzurî, Ensâb, I/4, 301.

55. Taberî, II, 274.

56. Taberî, II, 274.

57. Belâzurî, Ensâb, I/4, 307, 311; Taberî, 222.

58. Belâzurî, Ensâb, I/4, 311; Dineverî, Ahbarut-Tıvâl (Kahire 1330) 259; el-İsfahânî, I, 331.

59. İbn Sad, V, 185; Taberî, II, 222; Amr'ın kardeşine karşı bizzat savaşmayı, dolaısıyla ordunun başına tayinini istediği bazı kaynaklarda mevcuttur. Belâzurî, Ensâb, I/4, 312, 316.

Abdullah b. Safvan'ın liderliğinde Mekke'de kendisini destekleyenlerden oluşan bir birlik çıkardı. Yezid'e bağlı birliğin 700 veya 2000 kişiden oluştuğunu belirten farklı haberler mevcuttur⁶⁰. Abdullah, bu savaş öncesi Mekkelilerin görüşüne başvurdu. Onlar Abdullah b. Zübeyr'e iktidar olma yolunda tam destek vermişler, silah ve adamlarıyla yardımda bulunmuşlardır⁶¹. Yapılan savaşta Amr b. Zübeyr ve pek çok kimse esir düştü. Bunun üzerine Ubeyde b. Zübeyr b. Avvam, kardeşleri arasında aracı olmak istedi, fakat Abdullah, "*zulme uğramışların haklarını almaları gerektiğini*" ileri sürerek bu teşebbüsü kabul etmedi. Hatta anlatıldığına göre Abdullah b. Zübeyr, Amr'ın zulmettiği kimselere; ondan intikamlarını alabileceklerini, yaptıklarının cezasını çekmesi gerektiğini söylemiş, hapiste kaldığı sürece, kendilerine zulmettiğini iddia eden kimseler tarafından dayak ve işkenceye maruz bırakılmış, bu Amr'ın ölmesine kadar günlerce devam etmiştir⁶². Bunun da ötesinde Amr öldükten sonra Abdullah onun cesedinin ibret için asılmasını istemiş⁶³, fakat halk bu isteği hoş karşılamamıştır⁶⁴.

Abdullah, kardeşi Amr b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Mekkelilere hitap etti. Yezid'e lanet edip, onun bir çok kötü yönünü ve alışkanlıklarını saydıktan sonra ilk defa açıktan açığa Yezid'in iktidardan indirilmesi için Mekkelileri mücadeleye davet etti ve onlardan yardım istedi. Bunun üzerine Mekkeliler Yezid'e karşı mücadele için Abdullah b. Zübeyr'e biat ettiler. Aynı yardım talebi Medinelilere de ulaştırıldı ve Abdullah b. Mutî onun adına Medinelilerden biat aldı⁶⁵. Bütün bu gelişmeler Hüseyin b. Ali'nin Mekke'den çıkmasından hemen sonra olmuştur. Dolayısıyla bu olaylar, Abdullah b. Zübeyr'in iktidar olma yolunda sarfettiği çabalar açısından kayda değerdir.

Mekke ve Medine'de durum Emevîler açısından incelenecek olursa tam bir yetersizlik içinde oldukları göze çarpar. Medine'de Velid b. Utbe, Amr b. Sâid'i, Mekke'de de Hâris b. Halid, Yahya b. Hakîm'i Abdullah b. Zübeyr'i yakalamamak, hatta ona müdahanede bulunmakla suçlayarak Yezid'e şikayetlerde bulunmuşlardır. Hâris b. Halid, bu hadiselerden sonra Mekke'ye Vali tayin edildi, fakat Abdullah'a karşı etkili olamadı. Hatta Abdullah b. Zübeyr, onun namazda imamlık yapmasına engel olarak namazı kendi adına Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf'a kıldırttı⁶⁶. Me-

60. Bkz. Taberî, II, 223-4, 227.

61. Belâzurî, Ensâb, I/4, 313-314.

62. İbn Sad, V, 158, 186; Belâzurî, Ensâb, I, 4, 312-314.

63. İbn Sad, V, 186; Belâzurî, Ensâb, I/4, 316.

64. Belâzurî, Ensâb, I/4, 316.

65. Belâzurî, Ensâb, I/4, 319.

66. Mus'ab ez Zübeyrî, 390.

dine'de ise H. 61 yılının hac ayından önce vali Amr b. Saîd azledilmiş, yerine yine Velid b. Utbe tayin edilmiştir⁶⁷.

Amr b. Saîd'in azledilişi tamamen Emevî ailesinin baskısıyla olmuştur. Nitekim onlar Yezid'e gelerek "*Eğer Amr, Abdullah b. Zübeyr'i yakalamak isteseydi yakalar ve sana gönderirdi*",⁶⁸ dediler ve onu azlettirerek, yerine eski vali Velid b. Utbe'yi tayin ettirdiler.

Öte yandan, Mekke'den daha önce çıkmış olan Hüseyin b. Ali, kendisine biat edileceğine ve destek sağlanacağına dair söz verilmesine rağmen, Kufeliler tarafından Emevîlerle karşı karşıya bırakıldı. Hüseyin b. Ali, Kufe'ye ulaşmadan Kerbelâ adı verilen yerde vali Ubeydullah b. Ziyad'ın adamları tarafından H. 61/680 yılının 10. Muharrem'inde katledildi.

Hüseyin b. Ali'nin öldürülmesi haberi Abdullah b. Zübeyr'e ulaşınca hemen Mekkelilere bir hitapta bulundu. Konuşmasında Hüseyin'in katledilişinin ne kadar büyük bir cinayet olduğunu, Iraklıların ve Kufelilerin hem onu çağırıp hem de yardımsız ve yüzüstü bıraktıklarını belirterek suçlamalarda bulundu. Abdullah b. Zübeyr, bu konuşmasıyla Mekkelileri "*Haydi çık ortaya*" demeye hazırlıyordu. Dediği de oldu. Mekkeliler "*Ey adam, meydana çık, biat al. Hüseyin öldükten sonra sana bu konuda rakip olacak kimse kalmadı*" dediler. Abdullah, görünürde kendisinin bir Kâbe mültecisi olarak bilinmesine dikkat ediyor, fakat gizli gizli biatleri de kabul ediyordu. Özellikle Hüseyin b. Ali'nin katledilmesinden sonra Hicazlıların Abdullah'a meylettiğini öğrenen Yezid ise, bu durumu engellemek, Abdullah'ı ortadan kaldırmak için yeni bir güç gönderdi fakat o da başarılı olmadı⁶⁹.

Amr b. Saîd'in azledilip yerine Velid b. Utbe'nin yeniden Medine'ye tayini Emevîler açısından bir sonuç getirmedi. Bilakis Abdullah'ın Yezid'e bir mektup yazarak "*Sen bize adilce hareket edemeyen şaşkın bir adam gönderdin. Şayet ahlâklı, mülayim bir adam gönderirsen umulur ki işler katılıktan, sertlikten kurtulur. Bununla ilgilen, çünkü avam ve havassın salâhi bundadır İnşallah*"⁷⁰ demiştir. Yezid, Abdullah b. Zübeyr'in bu mektubundan ümitlenmeli ki, Velid'i azlederek yerine tecrübesiz ve yaşı küçük Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyan'ı tayin etmiştir.

Yezid, Medine'ye tayin ettiği valisi Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyan'a bir mektup yazarak kendisine Medine'nin ileri gelenlerinden

67. Halife b. Hayyat, I, 249.

68. Belâzurî, Ensâb, I/4, 318; Taberî, II, 400.

69. Belâzurî, Ensâb, I/4; Taberî, II, 390-397.

70. Taberî, II, 402-403.

oluşan bir heyet göndermesini istemiştir. Muhtemelen o bununla Medinelilerin gönlünü almak ve o zamana kadar meydana gelen olumsuz hadiseleri izale etmek istiyordu. Vali, içlerinde Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Münzir b. Zübeyr, Abdullah b. Hanzala, Abdullah b. Amr b. Hafs ve eşraftan daha birkaç kişinin bulunduğu bir heyeti Şam'a gönderdi. Yezid, heyeti izzet-i ikram ile karşılayıp herkese 50.000 Münzir b. Zübeyr'e 100.000 dirhem atıyyede bulundu. Buna rağmen heyet Yezid'in hal ve hareketlerinden hoşlanmamıştı. Heyete mensub kişiler Medine'ye döndüklerinde Yezid'in fasık biri olduğunu, şarap içtiğini, çalgı çaldığını, köpeklerle oynadığını ilan ettiler. Galeyana gelen Medine halkı, Yezid'i iktidardan indirmek için anlaştılar ve Abdullah b. Hanzala başkanlığında isyan ettiler⁷¹.

Medine Ayaklanması ve Ayaklanmanın Kanlı bir Şekilde Bastırılması:

Medine'deki bu ayaklanma hicri 63 yılında olmuştu. Vali Osman b. Muhammed şehirden çıkarılmış, şehirde bulunan Emevî ailesine mensub kişilerin tamamı Mervan b. el-Hakem'in hanesinde muhasara altına alınmışlardır. Aslında muhasara altına alınanların kendi kendilerini koruyabilecek güçleri mevcuttu. Ama onlar Yezid'e kurtarılmalarını isteyen bir mektup yazarak yardım talebinde bulundular. Yezid önce bu Emevî ailesi üyelerine kızdıysa da, bilahare Medine'ye gönderilecek bir ordunun ön hazırlıklarına girişti. Yezid, önce bu işe Medine eski valisi Amr b. Saîd'i görevlendirmek istedi. Fakat Amr, kendisinin Medine valiliği sırasında düzene koyduğu işlerin azledilmesi neticesinde tekrar nüksettiği ve Kureyş'in kanını dökmek istemediği gerekçesiyle bu görevi reddetti. Bunun üzerine görev Ubeydullah b. Ziyad'a teklif edildi. Olayın boyutu biraz daha genişletilerek Mekke'deki Abdullah b. Zübeyr'in ayaklanmasını bastırma görevi de bu işin içine dahil edildi. Ubeydullah da bu görevi üstlenmedi. Görevi reddetmesinde Ubeydullah'ın, salih bir kadın olan annesi Mercane'nin etkili olduğu nakledilir. Onun hem Resulullah'ın torununun katli hem de Kâbe'ye savaş açmanın hoş şeyler olmadığı sebebiyle bu işe mani olduğu belirtilir⁷².

Yezid, bu iki kimseyi ikna edemeyince eski ve yaşlı bir asker olan Müslim b. Ukbe el-Mürri'yi, 12.000 kişiden oluşan paralı ve seçkin bir birlikle önce Medine, sonra da Mekke için görevlendirdi⁷³. Müslim'in Medine'ye gelip Hârre adlı mevkide karargâh kurduğu zaman H. 63 yılının Zilhicce ayı idi. Müslim, Medine halkına son kez bir çağrıda bulunarak Yezid'e bağlılık istedi. Bunu reddeden Medinelilerle Şamlı askerler

71. Belâzürî, Ensâb, I/4, 320.

72. Halife b. Hayyat, I, 249; Taberî, II, 406-409; Mes'udî, III, 78; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 310.

73. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 130.

arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Neticede Medinelilerin ayaklanması kanlı bir biçimde bastırıldı. Hareketin lideri Abdullah b. Hanzala ve çocukları, Ensar ve Muhacirîn'den onlarca kişi öldürüldü. Medineli Harise oğullarının yapmış olduğu bir hata nedeniyle şehre hakim olan Şamlıların, can, mal, hatta ırz güvenliğini ortadan kaldırarak şehri üç gün yağma ve tecavüze tabi tuttukları belirtilir⁷⁴.

Medine'de bu olaylar olurken Mekke'de Abdullah b. Zübeyr, ilk defa hac merasimi yönetiyordu⁷⁵. Medine'deki ayaklanmayı bastıran Müslim, Mekke'ye yöneldiğinde Müşellel adı verilen yerde öldü⁷⁶. Yerine yardımcısı Husayn b. Numeyr geçti. Ordu Mekke'ye ulaştığında H. 64 yılı Muharrem ayının sonu idi⁷⁷.

Abdullah b. Zübeyr Kâbe'de Emevilere Karşı ve İlk Dış Yardım:

Müslim b. Ukbe'nin Mekke'de Abdullah b. Zübeyr ile savaşmak için yola çıktığı haberi alındığında, Mescid-i Haram'ı korumak için bazı kimseler ve gruplar, Mekke'ye gelmeye başladılar. Zaten Hârre vakasından sonra Medinelilerin bir kısmı Mekke'ye sığınmışlar, Mekkeliler ise Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişlerdi. Böylece yoldaki Şam ordusuna karşı bir birlik oluşturulmuştu. Kabe'yi muhafaza için gelip Abdullah b. Zübeyr ile beraber Yezid'in ordusuna karşı savaşan gruplardan birisi, Yemame'den bir grup Haricî ile gelen Necdet b. Amir'in başında bulunduğu gruptur⁷⁸. Diğeri ve hiç kuşkusuz en ilginç olanı, bu müdafaa savaşına Habeş Necaşi'si tarafından gönderilen 200 kişilik bir askeri ekiptir⁷⁹. Bu iki gruptan başka Muhtar b. Ebî Ubeyde es-Sakafî de Kâbe'yi muhafaza amacı ile Mekke'ye gelmişti⁸⁰.

Bu savaşta Abdullah b. Zübeyr'in Şam ordusunu şehir dışında karşılayacak gücü ve silahı olmadığından, Kabe'ye sığınmak zorunda kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa Haricîlerin, savaşın bu aşamasında Abdullah b. Zübeyr'e yardımcı oldukları da söylenebilir. Şamlıların Kabe'ye saldırılarından dolayı onlara kin besliyorlar ve bu kinleri sebebiyle hırsla mücadele ediyorlardı. Habeşistan'dan gelen askeri birliğin geliş sebebi de yine yardım etmektir. Abdullah'ın babası Zübeyr b. Avvam'ın, Mekke devrinde 617 yılında yaptığı ikinci Habeşistan hicretinde, ülkenin

74. Bkz. Mus'ab ez-Zübeyrî, 127; Taberî, II, 423; Mes'udî, III, 80; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 314.

75. İbn Kesîr, el-Bidaye ve'n-Nihâye (I-XIV, Beyrut?) VIII, 223-224.

76. Halife b. Hayyat, I, 249; Taberî, II, 423.

77. Taberî, II, 424-426.

78. Belâzurî, Ensâb, I/4, 347; Müberred, Kâmil (Thk. İbrahim b. Muhammed Delcümünî, I-III, Mısır, ?) III, 154-155.

79. Belâzurî, Ensâb, I/4, 343.

80. Mes'udî, II, 81.

iç durumu karışık. Zübeyr b. Avvam, bu karışıklığın bastırılmasında Habeş Necaşi'sine yardımcı olmuş ve ona üstün hizmetleri geçmişti. Yeni Habeş Necaşi'si bundan dolayı olacak ki Zübeyr'in oğlu Abdullah'ın zor günlerinde, mızrak kullanmada ehliyetli 200 kişilik bir askeri kuvvet göndermişti. Bu kuvvetler Mus'ab b. Zübeyr ile beraber istihdam edilmiş, onun emrinde olmuşlardır⁸¹. Muhtar'a gelince, onun Mekke'ye geldiğinde Abdullah b. Zübeyr'e biat ettiği rivayet edilir. Ayrıca o, Kûfe vilayeti ve halkının Yezid ve yöneticilerine karşı tutum ve davranışları hususunda Abdullah b. Zübeyr'in isteği üzerine bilgi vermiştir⁸². Abdullah b. Zübeyr'in bazı kimseler aracılığı ile çevre vilayetlerdeki durumu izlemesinin amacı, hakimiyet sınırlarını -daha sonra gördüğümüz gibi- Hicaz'ın dışına çıkarma isteğindendi.

Mekke'de Şamlılar ile Abdullah b. Zübeyr arasındaki savaş, Husayn b. Numeyr'in Mekke'ye gelişi ile başlar. Savaşın başlangıç tarihi hakkında değişik görüşler mevcut olmasına rağmen, rivayetlerin ekseriyeti 64/683 yılı Muharrem ayının son günlerini verirler⁸³. Abdullah b. Zübeyr, arkadaşlarını kırkar kişilik gruplar halinde tertib ettikten sonra, iki taraf arasında mücadeleye başladı. İlk günde Abdullah'ın daha çok kayıp verdiği belirtilir. Çünkü o, ilk günde dört ölü ve birçok yaralı, Husayn b. Numeyr ise sadece üç ölü vermişti. İlk günlerdeki bu mücadeleden sonra ordular, karşılıklı olarak karargâhlarına döndüler. Bu durum günlerce devam ettiğinden Muhtar, Abdullah b. Zübeyr'e gelerek Kur'an'dan "*Mescid-i Harâm'ın yanında onlar savaşmadıkca siz de onlar ile savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa onları öldürün.*"⁸⁴ meâlindeki ayeti okumuş ve Abdullah'ı savaşmaya teşvik etmiştir. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, Husayn b. Numeyr'i mübarezeyle davet etti, fakat o çıkmadı⁸⁵.

Bu muhasara esnasında vukûbulan en önemli hadiselerden birisi de Kabe'nin yanmasıdır. Bu konudaki rivayetlerin bir kısmı Kabe'nin Şamlılar tarafından yakıldığını, diğer bir kısım rivayetler de Abdullah b. Zübeyr taraftarlarının yakıtığını belirtirler.

Husayn b. Numeyr'in, Ebû Kubeys ve Ahmer dağlarına mancınık kurdurması Abdullah b. Zübeyr'in de mancınıktan ve sıcaktan korunmak amacı ile taraftarlarını Kabe'nin içine ve dışına yerleştirmesi, mancınıklardan atılan taşların Kabe örtüsünün parçalamasına yol açtı. Ezrakî'nin *Ahbârü Mekke*'sinde, Belâzurî'nin *Ensâbü'l-Eşrâf ve Fütûhu'l-Buldân*'ında ve Taberî'nin *Tarih*'inde Kabe'nin yanması, Abdullah b. Zübeyr'in taraftarlarından birisinin mızrağı ucuna aldığı bir ateşin rüzga-

81. Belâzurî, *Ensâb*, I/4, 343-347, 351-352; Taberî, II, 514.

82. Taberî, II, 526.

83. Bkz. Belâzurî, *Ensâb*, I/4, 338; Taberî, II, 426. Ayrıca bu savaşın 64 yılı Safer veya Rebiu'l-Ahir ayında başlatıldığı da belirtilmiştir. Bkz. Belâzurî, *Ensâb*, I/4, 340, 347; Halife b. Hayyat, I, 250.

84. Bakara, 191.

85. Belâzurî, *Ensâb*, I/4, 341.

rın etkisiyle Kabe'ye sığraması sonucunda olduğu şeklinde⁸⁶ anlatılırsa da, Halife b. Hayyât'ın *Tarihi*'nde, yine Taberî'nin *Tarih*'inde ve Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z Zeheb*'inde olay Şamlıların mancınık yanında nefit ve benzeri yakıcı maddeler kullandıkları ve Kabe'nin yanmasına onların sebep olduğu şeklinde belirtilir⁸⁷.

Kabe'nin muhasarası Husayn b. Numeyr'in Mekke'ye gelişinden Yezid'in ölüm haberi gelinceye dek sürdü. Yezid'in ölüm tarihini tarihçiler 64/683 yılı Rebû'l-Evvel ayının ondördüncü günü olarak kaydederler⁸⁸. Şam askerlerinin Mekke'ye gelişleri Muharrem ayının son günleri olarak kabul edilirse Yezid'in, ölüm haberinin Mekke'ye ulaşması için geçen onaltı gün⁸⁹ ile birlikte muhasaranın altmışdört gün veya iki ay aşkın bir süre devam ettiği anlaşılır. Muhasara devam ettiği sürece Zübeyrîlerden Münzir b. Zübeyr⁹⁰, amcaoğullarından Huzâfe b. Abdurrahman b. Avvam ve Mıkdât b. Esved b. Avvam⁹¹, ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in yakın adamlarından da Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf⁹² ölmüştür. Abdullah b. Zübeyr, Yezid'in ölümü ile hem şiddetli bir muhasaradan, hem de kendisi için en büyük engelden kurtuldu. Yezid'in ölümünü Husayn b. Numeyr'den daha önce öğrenen Abdullah b. Zübeyr, muhasaranın şiddetli bir anında "*Ey Şamlılar, niçin savaşıyorsunuz, uğrunda savaştığınız kimse öldü*" dediği halde Şamlılar, bu haber kendi adamlarının getirdiği haber ile doğrulanmadıkça inanmadılar. Ancak onlar bu habere, Kûfelilerin ve Husayn b. Numeyr'in yakından tanıdıkları Sabit b. Munka'en-Nehâî'nin haberi doğrulamasından sonra inanabildiler⁹³.

Yezid'in ölüm haberi Medinelilere ulaştığında, Medineliler Yezid'in Medine valisinin namaz kıldırmasına engel oldular ve iş başından uzaklaştırdılar. Medâini'nin rivayet ettiği bu haberde ayrıca, Yezid'in ölüm haberi Mekke'ye geldiğinde Husayn b. Numeyr'in korkuya kapıldığı ve "*Ey Kureyş topluluğu, emirlik işi sizindir, biz sizinle sizden olan, fakat şu anda ölmüş bulunan bir adama itaat hususunda savaştık*" dediği rivayet edilir⁹⁴.

Muhasara kaldırıldıktan sonra Abdullah b. Zübeyr ve Husayn b. Numeyr arasında bir dizi görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler için yer tesbiti

86. Bkz. Ezrakî, Ahbarü Mekke (I-II, Mekke, 1352-1357) I, 128, 129, 132, 129 dahi rivayet Taberî'de de aynı isnadla mevcuttur. II, 427; Ayrıca Ahbarü Mekke'nin 133. sayfasında Şamlıları Kabe'yi yakmakla itham edenn bir rivayet mevcuttur. Belâzurî, Ensâb, I/4, 345, 348; Futuhu'l-Buldân, 59.

87. Bkz. Halife b. Hayyat, I, 247; Taberî, II, 426; Mes'ûdî, III, 81.

88. Bkz. Belâzurî, Ensâb, I/4, 344, 347; Taberî, II, 428.

89. Belâzurî, Ensâb, I/4, 347; Taberî, II, 426.

90. İbnü'l-Kelbî, Cemheretü'n-Neseb (Thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, I, Kuveyt 1983) I, 228; Belâzurî, ölenler arasında Münzir b. Zübeyr'den başka Ebu Bekr b. Zübeyr adında birisinden bahsetmekte ise de Zübeyr b. Avvam'ın Ebu Bekr adında bir çocuğu yoktur. Ensâb, I/4, 343; İbn Kuteybe, el-Meârif, 97-98.

91. Belâzurî, Ensâb, I/4, 343.

92. Halife b. Hayyat, I, 250; Belâzurî, Ensâb, I/4, 343.

93. Belâzurî, Ensâb, I/4, 336, 344; Taberî, II, 430.

94. Bkz. Belâzurî, Ensâb, I/4, 344.

hususunda birbirlerine elçiler gönderdiler⁹⁵, sonunda Ebtah adı verilen mevkide bir araya gelmeye karar verdiler. Husayn b. Numeyr'in toplantıya silahlı olarak katılması bazı tereddütlere sebep olmuş ise de, karşılıklı teminat verilmesi sonucu bu tereddütler giderildi. Bu görüşmenin amacı halifelik meselesine bir çözüm bulmaktı. Buraya kadar rivayetlerde birlik olmasına rağmen, bundan sonra gelişen hadiselerle ilgili haberlerde sonucu değiştirmeyen bazı ayrılıklar göze çarpar. Vakıfî'nin bir rivayetinde Husayn b. Numeyr, Abdullah b. Zübeyr'e "*Benimle Şam'a gel, insanları sana çağırayım, muhakkak ki insanların işi karıştı, senden başka bu işe layık olan biri de yok*" dedi. Abdullah b. Zübeyr ise "*Hârre'de öldürülen bir kişiye karşılık Şamlılardan on kişi ölmedikçe bu iş olmaz*". dedi. Bunu söylerken o, sesini fazla yükseltmiş Husayn b. Numeyr de, "*Bu kendini ne zannediyor, ben hafifçe söylüyorum, o sesini yükselterek konuşuyor. Ben onu hilafete çağırıyorum, o beni kutsal ile tehdit ediyor*" diyerek oradan ayrılır, önce Medine'ye, sonra da Şam'a gider⁹⁶.

Bir başka rivayette de Ebtah adı verilen mevkide gece yapılan bir toplantıda Husayn b. Numeyr, Abdullah b. Zübeyr'e, "*Bugün bu işe insanların en layıkı sensin, sana biat edelim, sonra da Şam'a gidelim. Maiyetimde olanlar Şam ehlinin eşraftı, atlıları ve ileri gelenleridir. Onlardan hiç kimse sana muhalefet etmez*" dediği halde Abdullah, anlaşmaya yanaşmamıştı⁹⁷. Bir diğer rivayette de, yukarıdaki rivayetin aynısı olmakla beraber haber daha devam etmektedir. Buna göre Husayn b. Numeyr yukarıdaki teklifini yaptıktan sonra Abdullah b. Zübeyr, arkadaşları ile müşavere yapması gerektiğini, sonucu bildireceklerini belirtir ve o mevkiden ayrılır. Yapılan müşavere sonucu arkadaşları Şam'a gitmeyi reddederler⁹⁸.

Netice itibariyle Abdullah b. Zübeyr ve arkadaşlarının Şam'a gitme kararı siyasî bir karardı. Belki de kendilerini Şam'da güven içinde hissedemeyecekler, ele geçen tarihî fırsatı değerlendiremeyeceklerdi. Bu sebeple onlar Hicaz'da kalmaya karar verdiler. Böylece uzun yıllar -Hz. Ali döneminden itibaren- siyasî pastadan pay alma yolunda, ya da Yezid b. Muaviye'nin işbaşına geçmesiyle birlikte iktidar olma uğrunda büyük çaba sarfeden Abdullah b. Zübeyr, siyasî rakiplerinin birer birer tarih sahnesinden çekilmesiyle ve uygun bir ortamın ortaya çıkması neticesinde tarihî ve büyük bir fırsatı ele geçirmiş oldu. Daha önceden Emevîlere karşı mücadeleyi yürütme amacıyla halktan yetki ve biat alan Abdullah b. Zübeyr, artık Şam hariç bütün İslâm aleminin devlet başkanlığı için biat almış oldu. Ama almış olduğu bu yetkiyi ne kadar iyi değerlendirdi veya niçin değerlendiremedi bunun cevabını inşallah başka bir çalışmada ortaya koymaya çalışacağız.

95. Zübeyr b. Bekkâr, Cemheretü Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ (Thk. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire, 1381), 263-264; Belâzurî, Ensâb I/4, 351.

96. Belâzurî, Ensâb, I/4, 348; Taberî, II, 430-431.

97. Belâzurî, Ensâb, I/4, 344.

98. Belâzurî, Ensâb, I/4, 351.